

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN VƏ RUS DİLLƏRİNDƏ TEXNİKİ TERMİNLƏRİN LİŦQVİSTİK TƏHLİLİ

İxtisas: 5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji
dilçilik

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Mətanət Həmidpaşa qızı Həmidova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Tamilla Həsən qızı Məmmədova

Rəsmi opponətlər:

filologiya elmləri doktoru professor
Səidə İbrahim qızı İbrahimova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Cəmil Məmmədağa oğlu Babayev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Şəfiqə Mütəllim qızı Məhərrəmov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Nəsirağa Şahmurad oğlu Məmmədov

Elmi seminarın
sədri:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Eldar Rizvan oğlu Piriye

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqi, intensiv informasiya axını, ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi və sosial dəyişikliklər, beynəlxalq əlaqələrin inkişafı Azərbaycan dilinin lüğət tərkibini zənginləşdirir. Ölkəmizin dünyaya inteqrasiyası, beynəlxalq münasibətlərin sürətli inkişafı, xüsusən Qərbin aparıcı dövlətləri ilə bir çox sahələrdə qarşılıqlı əlaqələrin genişlənməsi texniki terminlərin daxil olma prosesini gücləndirir. Nəticədə, dilin lüğət tərkibində texniki terminlər xüsusi bir lay təşkil edir. Yəni, müxtəlif dillərdə eyni söz və terminlərin alınması meyillərinin güclənməsi hazırkı dövrdə gedən ictimai-siyasi, sosial və mədəni proseslərlə şərtlənir. Bu sahədə elm və texnikanın tərəqqisi, məişətə yeni texniki məhsulların sürətlə daxil olması da xüsusi rol oynayır. Müasir dilçilik elminin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri də hər hansı bir elmə dair terminoloji leksikanı ətraflı və dərinləndirən öyrənməkdir. Texnika yunan dilindən tərcümədə τέχνη, yəni bacarıq, incəsənət, ustalıq deməkdir. *“Texnika termini aşağıdakı mənalarda istifadə oluna bilər: Texnika — ictimai istehsalatda tətbiq edilən alət və vasitələrin məcmusu, habelə insanın onları öyrənmək, tətbiq etmək və təkmilləşdirmək sahəsindəki fəaliyyəti. Məsələn, elm və texnika, texnikanın inkişafı, elm və texnikanın nailiyyətləri, qabaqcıl texnika; Texnika — insanlara maddi nemətlər əldə etmək üçün ətraf mühitə təsir etməyə imkan verən və tarixən inkişafda olan istehsal alətlərinin toplusu; Texnika — cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin tərkib hissəsi; Texnika — maşınlar, mexanizmlər, cihazlar, alətlər toplusu; Texnika — müəyyən bir sahədə (incəsənətdə, idmanda və s.) tətbiq olunan üsullar toplusu; Texnika — istehsal proseslərinin yerinə yetirilməsi, həmçinin istehsalla əlaqədar olmayan tələblərin ödənilməsi üçün yaradılan vasitələr məcmusu; Texnika — istehsal-iqtisadi fəaliyyətin əmək məhsuldarlığının və məhsul keyfiyyətinin yüksəldilməsi, əməyin asanlaşması, əl əməyinin azaldılması, insanların məişət xidmətinin yaxşılaşdırılması, həyat tərzinin təkmilləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələr toplusu.”*¹ Texnika elminin özünəməxsus

---

¹ R.Əliquliyev, S.Şükürlü, S.Kazımova. "Elmi fəaliyyətdə istifadə olunan əsas terminlər", Bakı, "İnformasiya Texnologiyaları", 2009, 201 s.

terminoloji leksikası vardır. Bu terminoloji vahidlər real aləmin ən mühüm qanun və qanunauyğunluqlarını ifadə edir, müəyyən ictimai-siyasi prosesləri, obyektiv reallığın hadisələrini və onlar barədə çoxsaylı anlayışları adlandırır. Texnika terminologiyasında həmin elmə dair terminoloji vahidlər və onların mənə parametrləri koordinasiya olunur. Dissertasiyada Azərbaycan və rus texniki terminologiyasının semantik strukturu müqayisəli diaxronik və sinxronik aspektlərdə tədqiq olunur, bu zaman terminin struktur-semantik, semantik-leksik xüsusiyyətləri aşkar edilir. Elmlərin inkişafı və diferensiasiyası, təhsil prosesinin genişlənməsi, texniki nailiyyətlərin tətbiqi və istifadəsinin artması dillərdə sahə terminologiyalarının formalaşmasının əsasını qoymuş və terminlərin bir dildən başqa dillərə keçməsi prosesi baş vermişdir. Avropa mənbəli terminlərin təsnifatı, sistemləşdirilməsi elmi-texniki terminologiyanın normaya salınmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Məhz təsnifat əsasında terminlərin reseptor dildə assimilyasiyası alınan leksik vahidin maddi formasının fonetik, qrafik, qrammatik və leksik-semantik xarakteristikasını alan dilin müvafiq normasına yaxınlaşması yolu ilə mənimsənilməsi, milli dilin tələblərini ödəməsi və konkret olaraq hansı formada dilə qəbul edilməsi amilləri müəyyənləşdirilməlidir. Mənimsəməyə görə alınan terminin alan dilin fonetik və morfoloji normalarına formal şəkildə uyğunlaşması, dilin müxtəlif funksional üslublarında işlənməsi, dilin söz yaradıcılığı qaydalarına uyğun gəlməsi, alan dilin öz sözləri ilə birləşmələr yaratması, yaxın sinonimlərdən fərqlənməsi alınma sözün mənimsənilmə dairəsini təyin etmənin əsas meyarlarının müəyyənləşdirilməsidir. Onların leksik-semantik, struktur-qrammatik, funksional xüsusiyyətləri, mənşəyi, alınma prosesinə təsir göstərən amillər, onların inkişaf istiqamətləri, mənimsəmə mərhələləri sistemli şəkildə tədqiq olunmamışdır. Bütün bu problemlər Azərbaycan və rus dillərində alınmaların nizama salınması və standartlaşdırılması yollarının kompleks şəkildə tədqiqini aktuallaşdırır. Hazırda Azərbaycan və rus dilində texniki terminlərin nizamasalma və unifikasiya prosesini, leksik sistemdə baş vermiş dəyişmələrin xüsusiyyətlərinin həm dil əlaqələri, həm də sözləmə baxımından öyrənilməsi aktual məsələlərdəndir. Yəni alınma sözlərin

semantikasında baş verən dəyişmələr, bu sözlərin dilimizdə müxtəlif səviyyələrdə (fonetik, qrammatik, semantik) mənimsənilməsi, unifikasiyanın əsas yollarının müəyyənləşdirilməsi zərurəti yaranır. Bu proseslər sözlərin səbəblərini, mənələrini, alınma yollarını, tiplərini və formalarını, eləcə də, alınmalarda baş verən semantik dəyişmələri, ətraflı öyrənməyə imkan verir. Bununla yanaşı, alınmaların leksik-semantik və qrammatik baxımdan ödəməli olduğu tələblər, alınmalarda baş verən semantik proseslərin dildə təzahürü, terminoloji sistemdə baş verən paralelliyin aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsi, standart terminoloji sistemin yaradılması xüsusən, onların dilin leksik sistemində göstərdikləri təsiri müəyyənləşdirmək mövzusunun aktuallığını şərtləndirir. Texniki anlayışların ifadə imkanları, leksik-semantik, funksional-semantik perspektivləri kompleks şəkildə araşdırılmalıdır. Bütün bunlar mövzusunun aktuallığını əsaslandırır.

Azərbaycanda texniki terminlərlə yanaşı texnikanın ayrı-ayrı sahələrinə aid terminoloji lüğətlər vardır. Xüsusilə, müasir dövrdə mərhum prezident H.Əliyev və onun layiqli davamçısı İ.Əliyevin dövlət dilimiz olan Azərbaycan dilinə qarşı diqqət və qayğısının nəticəsində terminologiya sahəsi sürətlə inkişaf etməyə başlamış, son zamanlar texnikanın müxtəlif sahələrinə aid izahlı, ikidilli, çoxdilli lüğətlər nəşr olunmağa başlamışdır. Bu da müvafiq sahənin monoqrafik tədqiqata cəlb edilməsini şərtləndirmişdir. Lakin, buna baxmayaraq, Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin müqayisəli-tarixi və müqayisəli tədqiqata cəlb edilməmişdir. Bu isə bizim tədqiqatımızın əhəmiyyətini şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın əsas tədqiqat obyektı Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərdir. Müasir dövrdə qloballaşma şəraitində dil əlaqələrinin inkişafı ilə bağlı texniki terminlərin müxtəlif dillərə keçməsi dillərin qarşılıqlı zənginləşmə prosesini sürətləndirmişdir. Ona görə də, tədqiqatın obyektı olan texniki terminlərin unifikasiyası dilin sistemli inkişafına təkan verir.

Dissertasiyanın predmeti Azərbaycan və rus dillərində texniki terminologiyanın linqvistik təhlili, terminlərin yaranma yolları, üsulları, leksik-semantik təhlilidir. Bu texniki terminlər müxtəlif

sahələr ilə bağlı terminoloji lüğətlərdən, izahlı lüğətlərdən, iki- və çoxdillli lüğətlərdən, bədii əsərlərdən seçilib toplanılmışdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi dilin terminoloji sistemində xüsusi qat təşkil edən texniki terminlərin Azərbaycan və rus dillərində leksik-semantik inkişafının kompleks şəkildə öyrənilməsidir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

-Texniki terminologiyada terminlə anlayış arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirmək;

-Azərbaycan və rus dilçiliklərində terminoloji fikir tarixini araşdırmaq;

- Azərbaycan dilində texniki terminlərin yaranma və inkişaf tarixini izləmək, mərhələ və mənbələri araşdırmaq;

- Rus dilində texniki terminlərin yaranma və inkişaf tarixini izləmək, mərhələ və mənbələri araşdırmaq;

-Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin əsas yaranma üsullarını müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının semantik üsulunu tədqiq etmək;

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının morfoloji üsulunu tədqiq etmək;

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının sintaktik üsulunu tədqiq etmək;

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının kalka üsulunu tədqiq etmək;

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının abreviasiya üsulunu tədqiq etmək;

- Azərbaycan dilində alınmaları texniki terminlərin zənginləşmə mənbəyi qismində araşdırmaq;

- Rus dilində alınmaları texniki terminlərin zənginləşmə mənbəyi qismində araşdırmaq.

-Tədqiq olunan dillərdə texniki terminlərin ümumi və fərqli cəhətlərini ortaya çıxarmaq;

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində dilçiliyin ənənəvi tədqiqat üsullarını özündə birləşdirən təsviri, müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji metodları əsas götürülmüşdür.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- Terminlə ümumişlək sözlərin arasındakı fərq sözlər arasında yox, sözün daxili məna strukturunda ifadə olunur. Terminlərin xüsusi leksikanın bir hissəsi kimi ümumişlək leksikaya qarşı qoyulması daha yolveriləndir. Dilçilikdə elmi terminoloji fikrin tarixi çox da qədim olmamasına baxmayaraq, dövrün bir çox görkəmli alimlərini terminologiyanın ayrı-ayrı problemləri barədə fikirlər yürütmüş, öz əsərlərində terminologiyanın ayrı-ayrı problemləri barədə müəyyən mülahizələr irəli sürmüşlər.

- Texnika terminologiyasında işlənən hər bir söz və ya termin rus və Azərbaycan dillərinin terminoloji sisteminə birdən-birə daxil olmamışdır. Hər iki dilin texniki terminləri uzun və ziddiyyətli inkişaf yolu keçdikdən sonra formalaşmağa başlamışdır. Tədqiq etdiyimiz iki dilin texniki terminləri heç də eyni formada və eyni zamanda təşəkkül tapmamışdır. Digər sahə terminlərində olduğu kimi texniki terminləri də dil sistemində yer tutmaq üçün uzun müddətli bir proses keçmişdir.

- Dilçilikdə texniki terminlərinin yaranma yollarının müəyyənləşdirilməsi terminologiyanın inkişafına təkan verir.

- Texniki terminologiyanın özüməxsus ayrıca termin yaradıcılığı üsulu yoxdur. Digər sahə terminologiyalarında istifadə olunan universal üsullar texniki terminologiyada da işləkdir. Həm Azərbaycan, həm də rus dilində texniki termin yaradıcılığının beş əsas üsulu var: semantik, morfoloji, sintaktik, kalka və abreviasiya üsulu. Texniki terminologiyayı digər sahə terminologiyalarından fərqləndirən yalnız kimya terminologiyasına aid olan kimyəvi nomenklaturadır.

- Hər iki dilin alınma texniki terminlərində oxşar və fərqlər mövcuddur. Alınma texniki terminlər hər iki dilin texniki terminologiyalarının zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır. Lakin tarixi-coğrafi amillərə görə müqayisə edilən dillərə müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı dillərdən alınmalar qəbul edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Müasir Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlər nəzəri və praktik aspektdə ilk dəfə monoqrafik

şəkildə tədqiq olunmuşdur. Araşdırmada dil əlaqələrinin fərqli formalarının (təmaslı və təmassız) Azərbaycan və rus dilinin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsinə təsiri, onların assimilyasiya prosesi qanunauyğunluqları müəyyənləşdirilmişdir. Bununla yanaşı texniki terminlərin yaranma prosesi, onların leksik-semantik, struktur-grammatik, funksional xüsusiyyətləri, onların inkişaf istiqamətləri, mənimsəmə mərhələləri sistemli şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat dil əlaqələrinin təsiri ilə texniki terminlərin dilə daxil olma prosesinin açılmasına, transkripsiya və transliterasiya yolu ilə alınmış terminlərin dildə mənimsənilmə meyarlarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri istiqamətlərin dəqiqləşdirilməsinə zəngin faktlar verir. Texniki terminologiyanın Azərbaycan və rus dillərində kompleks tədqiq termin sistemində terminlərinin yerini və mövqeyini aydınlaşdırır, təyin edir, bu terminlərinin konkret və əsas inkişaf qanunauyğunluqlarını, ekstra linqvistik və intra-linqvistik münasibətləri, amilləri və s. meydana çıxarır. Praktiki cəhətdən isə dissertasiyadan əldə olunmuş nəticələrdən və materiallardan müxtəlif sahələrə aid çoxdillili və izahlı lüğətlərin, o cümlədən texniki terminlərlə bağlı lüğətlərin hazırlanmasında, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində texniki terminologiya, leksikologiya və leksikoqrafiyaya aid dərslərlərin, eləcə də metodik vəsaitlərin yazılmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobeşiyası və tətbiqi. Müdafiəyə təqdim olunmuş dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin əsas müddəaları haqqında elmi konfranslarda, elmi seminarlarda məruzələr edilmiş, müəllifin elmi məqalələrində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş - 6 səhifə, 8961 işarə, birinci fəsil- 44 səhifə, 161096 işarə, ikinci fəsil – 82 səhifə, 151085 işarə, üçüncü fəsil – 22 səhifə, 40280 işarə, nəticə - 6 səhifə, 11580 işarə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı – 11 səhifə, 19198 işarədən ibarət olmaqla, dissertasiya işinin ümumi həcmi 175 səhifə, 312397 işarə təşkil edir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin təşəkkülü və inkişafı adlı birinci fəsil iki yarım-fəsilə bölünür.

Termin anlayışı və Azərbaycan və rus dilçiliklərində terminoloji fikir taixi adlı birinci yarım-fəsil daha çox nəzəri xarakter daşıyır. Burada termin (texniki termin) nədir məsələsinə aydınlıq gətirməyə və Azərbaycan və rus dilçilərinin bu barədə olan fikirlərinin işıqlandırılmasına cəhd edilmişdir. Terminin lingvistik mahiyyəti ümumxalq dilinin adi sözlərindən fərqlənir. Terminlər ətraf aləmdəki əşyaları, hadisələri və onlar haqqında anlayışları adlandırır. Mürəkkəb daxili semantik quruluşa malik terminlər vahid, müstəqil, ayrıca ad vahidləridir.

Elm və texnikanın inkişafında terminlər xüsusi rol oynayır, anlayışları sözlə ifadə edərək onları materializasiya edir, ətraf aləmin dərkə və onun haqqında informasiya toplanmasına, biliklərimizin möhkəmlənməsində vasitə rolunda çıxış edir. Ümumiyyətlə, terminlərin rol və funksiyasına tədqiqatçıların vahid yanaşması vardır. Lakin termin anlayışının müəyyənləşdirilməsində fikir ayrılıqları müşahidə olunur. Məlumdur ki, terminlər yalnız lingvistikanın deyil, fəlsəfə, məntiq, elmsünaslıq, informatika kimi digər elmlərin də tədqiqat obyektidir.

Belə ki, V.F.Asmus termin-anlayışının izahını verir: *“Elmdə tətbiq olunmağa yararlı və müəyyən dəqiq anlayışın sözlə ifadəsi termin adlanır.”*² Rus dilçiliyində “terminin” mənası belə açıqlanır: *“İncəsənət, texnika və elmin hər hansı sosial sahəsinin anlayışını dəqiq adlandıran söz və ya söz birləşməsidir”*, digər rus dili lüğətlərində də qeyd olunur ki, termin elm və texnikanın xüsusi sahəsinə aid olur. Belə geniş istifadə nəticəsində terminin məntiqi təsvirini vermək kifayət qədər çətinidir. Odur ki, bir çox tədqiqatçılar onun bu və ya digər əlamətlərini (məsələn, birmənalılıq, dəqiqlik, neytrallıq, sistemlik, terminlərin ciddi, dəqiq definisiyaya malik olması) xüsusi ayırıraq terminin təsviri xarakteristikasını verir.

---

²Асмус, В. Ф. Логика / В.Ф. Асмус. - Москва: Госполитиздат, -1947. -387 с. стр.52

Texnologiya müvafiq texniki qurğuların köməyi ilə xammal və materiallara təsir üçün vacib olan mexaniki, fiziki, kimyəvi və s. proseslər haqqında bilikləri birləşdirir. Uzun əsrlər əvvəl xalqımız dulusçuluq, nəqqaşlıq, həkkaklıq, döymə, ovma və s. texnologiyalarının sirlərinə vəqif olublar. Bu ənənədən bir sıra terminlər bu günkü texniki terminlərin sırasına qədər gəlib çıxıb:

Məsələn, qurğuşun, polad, bürünc, qalay, çuqun kimi metal və xəlitə adları, həmçinin mərmər, pas, paxır, kərpic, şüşə, ağac kimi qeyri-metal adları günümüzdə gəlib çıxmış materialşünaslıq elminə aid ümumtexniki terminlərdir.

Texniki terminologiyanın əsas nüvəsini riyaziyyat, kimya, fizika kimi elmlərin terminləri təşkil etsə də, aviasiya texnologiyası və mühəndisliyi, biokimyəvi texnologiya, kimya texnologiyası və mühəndisliyi, kompüter qurğuları və texnologiyası, tikintinin texnologiyası və təşkili, inşaat və s. terminləri bilavasitə texniki termin hesab olunurlar.

Texnikanın əsasını təşkil edən elmlərin və istehsal proseslərini yerinə yetirən texniki vasitələrin əsas vəzifəsi təbiət qanunlarının dərk olunması əsasında insan əməyini yüngülləşdirmək və əmək məhsuldarlığını yüksəltməkdir. Texnika zehni və fiziki əməklə bağlı texnoloji funksiyaların yerinə yetirilməsində insanın iştirakını azaldır, istehsalatda onu qismən yaxud tamamilə əvəz edir və insan əməyinin effektivliyinin yüksəlməsinə xidmət edir.

Azərbaycan dövləti müstəqilliyini geri qaytardıqdan sonra milli şüurun inkişafı, demokratik əsaslarla idarə olunan cəmiyyətin qurulması doğma dilin tətbiq sahəsini böyütmək zərurəti doğurdu. Ana dilimizin inkişafında, onun beynəlxalq arenada digər dillər arasında özünə mötəbər mövqe tutmasında danılmaz xidmətləri olan ulu öndərimiz Heydər Əliyevin 18 iyun 2001-ci ildə “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” imza etdiyi fərman dahi rəhbərimizin Azərbaycan dilinə göstərdiyi yüksək qayğı və diqqətinin göstəricisidir. Belə uzaqgörən siyasətin layiqli davamçısı olan möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev 23 may 2012-ci ildə “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” sərəncamından sonra doğma Azərbaycan dilimizin tətbiqi

və inkişafı özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Sözügedən sərəncamda xeyli mühüm dilçilik məsələlərinə yer verilmiş, həmçinin Azərbaycan dilində terminologiyanın inkişafı probleminə xüsusi diqqət göstərilmiş, termin yaradıcılığı sahəsinin işlərinin tənzimlənməsi və koordinasiya edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin yanında Terminologiya Komissiyasının yaradılmasına dair ayrıca maddə əlavə edilmişdir. Belə olan vəziyyətdə terminologiya məsələləri və terminlərin linqvistik tədqiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır.

Son dövrlərdə terminologiya sahəsinə aid elmi tədqiqatlar geniş vüsət almış, terminologiyanın nəzəri problemlərinə aid xeyli kitab və monoqrafiyalar, dərsliklər, izahlı və iki, hətta üç, dördillik terminoloji lüğətlər çap edilmiş, elmin müxtəlif sahələrinin terminlərinə dair əsasən praktik fəlsəfə və doktorluq dissertasiyaları yazılmışdır.

Rus dilçiyində terminologiya leksikologiyanın bir bölməsi kimi yaranıb. Lakin 1980-ci illərdən başlayaraq terminologiya müstəqil, kompleks elm sahəsi kimi nəzərdən keçirilməyə başladı. Bu elm dilçiliklə bağlı olsa da onun problematikası dilçilikdən kənara çıxırdı. Azərbaycan və rus dilçiliklərində terminoloji fikir fərqli təkamül yolu keçib. Yarımfəsil üzrə əldə etdiyimiz nəticələr “Termin anlayışı və Azərbaycan və rus dilçiliklərində terminoloji fikir tarixi” [-Bakı, Tədqiqlər, -2018. №4, -s.135-149] adlı məqaləmizdə öz əksini tapıb.

Azərbaycan və rus dilçiliklərində texniki terminlərin tarixi inkişaf mərhələləri və mənbələri adlı ikinci yarımfəsildə hər iki dilin texniki terminlərinin daha çox diaxroniya cəhətdən araşdırılmasına, Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin tarixi inkişaf mərhələlərinin və mənbələrinin müəyyənləşdirilməsinə cəhd edilmişdir. Belə ki, dilçilikdə texniki terminlərin yaranma yollarının müəyyənləşdirilməsi terminologiyanın inkişafına təkan verir. Anlayışa tərif verilməsi məntiqi prosesdir. Tərif anlayışın məzmununu tam təyin etməlidir. Dilin lüğət tərkibi sosiolinqvistik amillərin təsiri ilə zaman keçdikcə, ehtiyac yarandıqca zənginləşir. Yəni ictimai həyatda baş verən dəyişmələr dilin leksikasında öz əksini tapır. Bu baxımdan dilin leksik sistemi xalqın tarixinin, mədəniyyətinin daşıyıcısı hesab olunur. Dil və onun daxili inkişaf qanunlarına cəmiyyətdə baş verən siyasi, ictimai dəyişikliklər, elmi-texniki

tərəqqi, iqtisadi mədəni həyatda baş verən yeniləşmələr ciddi təsir göstərir. Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranma və inkişaf tarixi özünəməxsus yol keçmiş və xalqın keçdiyi tarixi yoldan, siyasi-coğrafi şəraitdən asılı olaraq bu dillərin lüğət tərkibləri müxtəlif təkamül yolu keçmişlər. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan və rus dillərində texnika terminlərin yaranma tarixi fərqli dövrlərdən başlamışdır. Texnika ilə bağlı yaranan ümumişlək sözlər sonralar terminə çevrilmişdir. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafının ilkin dövrünün VI-VII əsrlərdən başladığını hesab etmək olar. Orxon-Yenisey kitabələrində, Yusif Balasaquninin “Kutadqu bilik”, Mahmud Kaşğarının “Divanü-Luğat-it-türk”, “Kitabi-Dədə Qorqud” kimi əsərlərdə müxtəlif sahələrə aid terminlərə rast gəlmək mümkündür. Daha sonra, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Fizuli, İ.Nəsimi, Xaqani və digər korifeylərin yazdıqları klassik ədəbiyyat inciləri də texniki terminlər nümunələri ilə zəngindir. Məsələn: “*Civətək qaynasa da daim yağı beyninin, Sincab rəngli fındıqla var donmağı beyninin*”³ (tərc. İbrahim Musayev). “*Gəmi lövbər üçün bir yer ararsa, Qurğuşundur yaxşı bir ahənribə*”⁴. Rus dilinin erkən mətnləri və dastanlarında ilkin texniki terminlərin rüşeymlərinə rast gəlinsə belə, III İvanın vaxtında qızıl və gümüş yataqlarının aşkarlanmasına, Mixail Romanovun çarlığı dövründə 1628-ci ildə Uralda ilk zavod prototipinin qurulmasına baxmayaraq, elmi-texniki terminlərin yaranma tarixində dönüş nöqtəsi məhz I Pyotrın islahatlarından sonra başlamışdır. Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərinin yaranma, formalaşma və təkamül yolu dissertasiyanın birinci fəslində əksini tapmışdır.

Texnika terminologiyasında işlənən heç bir söz və ya termin rus və Azərbaycan dillərinin terminoloji sistemində birdən-birə daxil olmamışdır. Hər iki dildə texniki terminlər uzun və ziddiyyətli inkişaf yolu keçdikdən sonra formalaşmağa başlamışlar. Tədqiq etdiyimiz müxtəlif sistemli dillərdə texniki terminlər heç də eyni formada və eyni zamanda təşəkkül tapmamışlar. Digər sahə terminlərində olduğu kimi texniki terminləri də dil sisteminə yer tutmaq üçün uzun müddətli bir

---

³ Nizami, G. Poemalar / G.Nizami. –Bakı: Maarif, -1985. s.43

⁴ Xaqani, Ş. Seçilmiş əsərləri / Ş. Xaqani. Azərb.SSR Elmlər Akademiyası kitabxanası. -Bakı, -1956. s.174

prosesdən keçmişdir. Tipoloji cəhətdən dilimizdə texniki terminlərinin də yaradılması prosesini elmi cəhətdən müəyyənəndirilmişdir. Yeni-yeni elm sahələrinin yaranması, onlara qarşı artan maraq texnika elminin inkişafı ilə bağlı yaranan terminlərin formalaşmasına ehtiyac yaradır. Sənayedə, dünya elmində, informasiya texnologiyaları və bir çox başqa sahələrdə baş verən yeniliklər elmdə yeni-yeni anlayışlar yaradır və bu da öz növbəsində müvafiq texniki terminlərin yaranmasını şərtləndirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində digər sahələrdə olduğu kimi texnika elminin inkişafında da əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Bu proseslər Azərbaycan və rus dillərinin lüğət tərkibində, onun terminoloji sistemində, xüsusən də texniki terminologiyalarında köklü dəyişmələrə səbəb olmuşdur. Sadə elmi-texniki terminlər mürəkkəb və çoxkomponentli terminlərə çevrilmişlər. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, məhz bu dövrdə həm Azərbaycan, həm də rus dillərində texniki terminlər daha çox yaranıb. Müasir texniki terminoloji sisteminin beynəlxalq xarakteri, müxtəlif sistemli dillər arasında əlaqələrin genişlənməsi terminoloji tədqiqatlar qarşısında da mühüm məsələlər qoyur. Yarım fəsil üzrə əldə etdiyimiz nəticələrin bir hissəsi “Rus dilində texniki terminlərin tarixi inkişaf mərhələləri və mənbələri” [Tanınmış türkoloq alim Məhəbbət Mirzəliyevanın 70 illiyinə həsr olunmuş “Azərbaycan dilçiliyinin aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi KONFRANSI, -Bakı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, -11 oktyabr, -2019. -s. 146-149] adlı məqaləmizdə öz əksini tapıb.

Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranma üsulları adlı ikinci fəsil 5 yarım fəsilə bölünür. Bu fəsildə hər iki dilin texniki terminləri sinxroniya nöqtəyi nəzərdən araşdırılmış, hazırda onların hansı əsas üsullarla yarandığını müəyyən etməyə cəhd edilmişdir. Hər iki dildə texniki terminlər əsasən morfoloji, sintaktik, semantik, kalka, abreviasiya üsulu ilə yaranır. Müvafiq olaraq Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının bu beş əsas üsulunun hər birinə ayrıca yarım fəsil həsr edilmişdir. Hər yarım fəsildə həm Azərbaycan, həm də rus dillərinin sözləri, terminləri və eləcə də texniki terminləri paralel olaraq tədqiq edilmiş, ayrı-

ayrılıqda semantik, morfoloji, sintaktik, kalka və ixtisar üsulları ilə yaranması faktları öyrənilmiş, oxşar və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilməyə cəhd edilmiş, material zəngin nümunələrlə əsaslandırılmışdır. Yuxarıda adları çəkilən beş əsas üsul müxtəlif tarixi dövrlərdə termin yaradıcılığında müxtəlif əhəmiyyətə malik olmuşlar. Hər iki dildə texniki terminlər dilin daxili imkanları yaranırlar. Hər iki dildə texniki termin yaradıcılığında morfoloji, sintaktik, semantik, abreviasiya, kalka üsullarından geniş istifadə olunur.

Birinci yarımfəsil **Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının semantik üsulu** adlanır. Elmi-texniki tərəqqi ilə əlaqədar yeni anlayışlar yaranır ki, onları adlandırmaq zərurəti doğur. Bu zaman dildə hazır mövcud olan sözlərə yaxud terminlərə yeni məzmunun əlavə edilməsi, yəni semantik üsuldan yararlanmaq olur. Terminoloji sistemdə semantik üsulla termin yaradarkən yeni sözlər əlavə olunmasa da, mövcud terminlərə yeni mənalar əlavə olunur, keyfiyyət dəyişir, sözlər mənə cəhətdən genişlənir. Bu hadisənin səbəbi elmi-texniki tərəqqinin sürətlə getməsi, istənilən təbii dilin imkanlarının məhdud olmasıdır.

A.Qurbanov hesab edir ki, *“Dünyada hər bir anlayışı ayrı-ayrı xüsusi sözlərlə ifadə edən heç bir dil yoxdur və ola da bilməz. İnkişaf əlaqədar olaraq meydana çıxan yeni-yeni anlayışların ifadəsi üçün çox zaman yeni söz axtarılmayıb, dildəki mövcud sözün mənası dəyişdirilməklə bu və ya digər məhfum ifadə olunur”*⁵.

Hər iki dildə terminoloji adların formalaşmasının ilkin etaplarında semantik üsuldan, xüsusilə metaforadan geniş istifadə termini yaradan ictimai, kütləvi təfəkkürün səviyyəsindən asılı olub. Erkən dövr terminoloji adlar əşya və hadisələrin sırf xarici oxşarlığına əsaslanmış konkret-obrazlı təfəkkürün xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayır. Məsələn: *“forma oxşarlığı: ценные химические реакции – zəncirvari kimyəvi reaksiyalar (əmələ gətirdiyi aralıq reaksiya məhsulundan ibarət aktiv hissəciyin arası kəsilmədən regenerasiyaya olunaraq ilkin maddənin külli miqdarda molekulu və ya nüvəsində*

---

⁵Qurbanov, A.M. Müasir Azərbaycan ədəbi dili / A.M.Qurbanov. -Bakı: Maarif. - 1967. -374 s. s.389

kimyəvi çevrilmələr törədən reaksiyalar)”⁶. Yaxud funksiya oxşarlığı “*вакансия (lat. Vacans – boş yer)- vakansiya kristallardakı qüsurlardan biri; kristal qəfəsin qovşağında atom və ya ionun olmaması*”⁷. Metanimiya (məsələn, yağlar, spirtlər), sinonimiya (arsenal- cəbbəxana, liman-port), antonimiya (tərpənən blok- fokal sistem-afokal sistem tərpənməz blok), omonimiya (bel (Лопата – Kürək. Bel. (torpağı qazmaq, yumşaltmaq və s. üçün işlədilən əl aləti) və bel (Бел (amerikalı ixtiraçının adından) – Bel (eyni adlı iki fiziki kəmiyyətin nisbətinin loqarifmik vahidi)) və digər hallar dissertasiyada geniş araşdırılmış, bəzilərinin növləri müəyyən edilmiş və hər iki dilin zəngin faktiki materialları ilə əsaslandırılmış, oxşar və fərqli cəhətləri aşkarlamağa cəhd edilmişdir.

D.S.Lotte “*adi sözün elmi-texniki terminə çevrilən zaman hər hansı termin sistemində müvafiq mənanı əldə etdiyini, dəqiq desək, həmin sözün öncə qeyd edilmiş mənasına təzə məna artırıldığını qeyd edir*”⁸. Hal-hazırda da sözlərin yeni məna qazanaraq terminoloji anlayışı ifadə etməsi üsulundan istifadə edilsə də, morfoloji və sintaktik üsulla termin yaranması üsuluna nisbətən daha az işlənir. Bu isə terminlərin təkmənalılığa meyilindən irəli gəlir. Yarımfəsil üzrə əldə etdiyimiz nəticələr “Azərbaycan və rus dillərində leksik-semantik yolla yaranan texniki terminlər” [-Bakı, Terminologiya məsələləri, -2019. №1, s.211-221.] adlı məqaləmizdə öz əksini tapıb.

Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının morfoloji üsulu adlı ikinci yarımfəsil texniki terminlərin yaranmasının morfoloji üsuluna həsr edilib. Müəyyən edilib ki, hər iki dildə hal-hazırda texniki termin yaradıcılığının ən məhsuldar üsulunun morfoloji üsul olduğunu söyləmək mümkündür.

Rus və Azərbaycan dillərində termin yaradıcılığı prosesində digər üsullarla yanaşı morfoloji üsul da öz məhsuldarlığı ilə seçilir. Digər üsullardan fərqli olaraq bu üsulla yaradılan texniki terminlərdən forma və məzmunca yeni leksik vahidlər meydana çıxır. Bu proses

---

⁶Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.618

⁷Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.69

⁸Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. - Москва: АН СССР, -1961. -160 с. s.38

əsasən dilin özündə olan sözdüzəldici və bəzən də alınma şəkilçilər vasitəsilə həyata keçirilir. Rus dilindən fərqli olaraq, morfoloji üsulla yeni termin yaradılması prosesi Azərbaycan dilində daha zəngindir. Burada əsas rolu Azərbaycan dilində leksik şəkilçilərin zənginliyi oynayır. Tədqiqat zamanı şəkilçilərin fəallıq dərəcələri müəyyənləşdirilmişdir. Çoxsaylı nümunələrə müraciət olunmuşdur ki, bu da müqayisə zamanı əsas rol oynamışdır. Məsələn, Azərbaycan dilində bəzi şəkilçilər daha yüksək, digər şəkilçilər isə nisbətən aşağı məhsuldarlıq nümayiş etdirmişlər. Həmin vəziyyəti rus texniki terminologiyasında görmək olar. Bəzi şəkilçilər texniki termin yaranmasında yüksək, digərləri isə az məhsuldardırlar. Azərbaycan və rus dillərinin texniki termin sistemində xeyli miqdarda fərqli cəhətlərə də rast gəlmək olur. Belə ki, rus dilində söz və termin yaradıcılığında spesifik cəhətlər mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu dildə sözdüzəltmə prosesində üç əsas vasitədən istifadə olunur ki, bunlar da söz kökləri, ön şəkilçilər (prefikslər) və şəkilçilərdən (suffikslər) ibarətdir. Flektiv dil olan rus dilində morfoloji üsulla texniki termin yaradılması zamanı həm prefiks, postfiks, interfiks, suffiks və s. şəkilçilərdən istifadə olunur. Azərbaycan dilində isə bu vəziyyət fərqlidir. İltisaf dil olan Azərbaycan dilində isə bəzi alınma önşəkilçilər nəzərə alınmasa, prefiks, postfiks, interfiks demək olar ki, yoxdur. Hər iki dilin texniki terminologiyaya dair zəngin materialları əsasında bu fərqlər araşdırılıb və fərqlər müəyyənləşdirilmişdir. Əldə edilən bəzi nəticələr “About some specialties of morphology way of technic term forming in Azerbaijan and Russian languages” [-Черкаси, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Вісник Черкаського університету, Серія філологічні науки, -2019. №1, -с. 57-62.] adlı məqalədə əks olunmuşdur.

Üçüncü yarımfəsil **Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının sintaktik üsulu** adlanır. Azərbaycan və rus dillərində texniki termin sistemində də digər üsullarla yanaşı sintaktik üsuldən də geniş istifadə edilir. Bu üsulla yaranan terminləri əsasən üç qrupa ayırmaq olar: 1) Mürəkkəb söz şəklində olanlar. Məsələn: əlmişarı, çaydaşı, taxtaucu, divarqurğusu; Məsələn: “*Алуנית (fran. alun – зәу)- Alunit. Zəydaşı (sulfatlar qrupuna aid*

mineral)⁹”; 2) Qoşa söz şəklində olanlar, yəni müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlərin bir mənada işlənməsi və tək termin mənası kəsb etməsidir. Məsələn: “*зона с промышленной нефтегазоносностью – zone with commercial oil-and-gas content, pay zone – sənaye neft-qazlı sahə: müasir texnika və texnologiyadan istifadə etməklə yerin təkində şaquli istiqamətdə (layın qalınlığı boyunca) kifayət qədər çıxarıla bilən neft və qaz yığılı olan sahə. Вах: промышленные запасы нефти и газа*”¹⁰; 3) Söz birləşmələri şəklində olanlar. Eyni zamanda, sintaktik üsul leksik-sintaktik (Bu zaman heç bir morfoloji vasitə işlənmir. Yalnız söz yaxud terminlər birləşərək yeni anlayışı bildirən termin yaradır. Leksik vahidlər şəkilçinin köməyi olmadan yeni termin əmələ gətirir. Məsələn: “Газлифт-Gaslift – Qazlift: izafi təzyiq altında olan sıxılmış səmt qazının və ya qaz yatağından alınan qazın enerjisi hesabına mayenin quyudan qaldırılma üsulu”¹¹ və morfoloji-sintaktik (Bu üsulla yaranan terminlərdə həm leksik, həm də qrammatik şəkilçilərdən istifadə olunur, sözlər birləşərkən komponentlərə şəkilçilər qoşularaq yeni termin əmələ gətirir. Məsələn: ikifazalı, borudüzən. “теплопроводность – *termal conductivity – istilikkeçirmə*. Maddənin özündən enerjini mikrohissəciklərin istiliyi formasında keçirmə qabiliyyətini səciyyələndirən fiziki parametr. Bu ədədi qiymətə vahid temperatur qradientində vahid zaman ərzində izotermik səthin vahid hissəsindən keçirilən istiliyin miqdarına bərabərdir. Ötürülən enerjinin miqdarı, yəni istilik selinin sıxlığı *Furye qanunu ilə müəyyən olunur*”¹²) üsullara ayrılır.

NTKBİ qaydalarının ingilis variantında olduğu kimi, Azərbaycan dilində də maddələrin adları “formula uyğun” qurulur: *H₂O₂-hidrogen peroksid, SiO₂-silisium dioksid*. Rus dilinin kimya altdilində isə formulun geri oxunuşu nomenklatur variant kimi istifadə olunur: *H₂O₂ –перекись водорода, SiO₂ диоксид кремния*.

⁹ Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.232

¹⁰ Azərbaycanca-rusca-ingiliscə neft və qaz yataqlarının işlənməsinə aid terminlərin izahlı lüğəti. -Bakı, - 2007.s.225

¹¹ Azərbaycanca-rusca-ingiliscə neft və qaz yataqlarının işlənməsinə aid terminlərin izahlı lüğəti. -Bakı, - 2007.s.107

¹² Azərbaycanca-rusca-ingiliscə neft və qaz yataqlarının işlənməsinə aid terminlərin izahlı lüğəti. -Bakı, - 2007. s.664

Dördüncü yarımfəsil **Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının abreviasiya üsuluna** həsr edilib. Həm Azərbaycan, həm də rus dillərində müasir terminologiyada abreviatura üsulu başqa üsullara nisbətən az istifadə olunsa da, inkişaf edən elmi-texniki tərəqqi ilə bağlı ixtisar yolu ilə yaranan terminlərin sayı artmaqdadır. Xüsusən, bir sıra mürəkkəb adlarda olan sözlərin çoxluğu belə bir üsulun zəruriliyini şərtləndirir. Çünki belə çoxsözlü mürəkkəb adların qısa sözlərlə əvəz olunmasına böyük ehtiyac var. Abreviasiya isə bu sahədə ən səmərəli üsuldur. Çoxsözlü mürəkkəb adların qısaldılmalarına üstünlük verilməsi, həm də belə bir üsulun sadəliyi, əlverişliyi ilə əlaqədardır. Məsələn: *RHM-rəqəmli hesablama maşını*, *ЭВМ – электронная вычислительная машина*, *ATS – avtomat telefon stansiyası*, *АТС-автоматическая телефонная станция*, *°C – Selsi dərəcə; градус по Цельсию*, *kcal – kilokalori; ккал-килокалорий* və s. İxtisar olunmuş mürəkkəb adlar sözlərin inisial (*ядерно магнитный резонанс (ЯМР)-maqnit nüvə rezonansı (MNR)-nuclear magnetic resonance*)¹³, element üzrə (*polietilqurğuşun, polialümoüzvisiloksanlar, siqaz-sintetik qaz; лавсан- лаборатория высокомолекулярных соединений Академии Наук, Мэлан - малоэластичный лавсан*) və qrafik ixtisarı (*Au-qızıl; золото, Ag-gümüş; серебро, Fe-dəmir; железо, Hg-civə; ртуть* və s.) yolu ilə yaranırlar. Müasir dövrdə elmin sürətli inkişafı terminyaratmada abreviatura üsulunun vüsət almasını stimullaşdırır. Elmin inkişafı yeni-yeni ixtiraların meydana gəlməsinə və müntəzəm olaraq onların ifadəsinin təkmilləşdirilməsi problemini meydana çıxarır. Təkmilləşdirilən və ya yeni yaradılan modellər üzrə buraxılan cihazlar isə onların adlandırılmasından doğan ehtiyacdən hər bir dilin ayrı-ayrı leksik laylarının zənginləşməsinə səbəb olur. Məsələn: *light amplification by stimulated emission of radiation-laser* Azərbaycan dilində *lazer*, rus dilində *лазер* kimi istifadə olunur. “*Neylon “liflərin istehsalı ilə məşğul olan firmanın müəssisələrin yerləşdikləri Nyu-York (NY) və London (Lon) şəhərlərinin adından ixtisar*

---

¹³ Русско-англо-азербайджанский словарь технических терминов / И.М. Гусейнов, Х.Ч. Байрамов, Г.Ш.Гасанова. - Гянджа, -2009. -317 с. s.427

birləşməsidir”¹⁴ Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının abreviasiya üsulu” [-Bakı, Filologiya məsələləri, -2018. №20, -s.171-176] adlı məqaləmiz bu yarım-fəsil üzə əldə edilən nəticələrə həsr edilib.

Beşinci yarım-fəsil **Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının kalka üsuluna** həsr edilib. Hər iki dilin texniki termin yaradıcılığında kalka üsulu məhsuldarlıq nümayiş etdirir. Kalka üsulu ilə termin yaratma son zamanlar xeyli genişlənmişdir. Elm və texnikanın inkişafda olan sahələrinin müvafiq terminlərinin optimal qarşılığının tapılması üçün bu üsul geniş tətbiq olunur. Kalka üsulunun mahiyyəti barədə müxtəlif fikirlər var. Bəzi tədqiqatçılar hesab edir ki, kalka üsulu ilə yaranan terminlər alınma terminlərin bir növü hesab edilməlidir. Digərləri isə əksinə hesab edir ki, kalka əcnəbi dilə məxsus sözlərin ana dilinə tərcümə edilməsi üsuludur. Azərbaycan və rus dillərində termin-kalka düzələrkən dilin daxili ehtiyatlarından: həm kök-morfemlərindən, həm də leksik şəkildələrindən istifadə olunur. Azərbaycan və rus dillərində kalkalar müxtəlif meyarlara əsasən ayrı-ayrı qruplara bölünür. Bunlar tədqiqatımızda geniş əksini tapmış və nümunələrlə əsaslandırılmışdır. Məsələn: *“Природный газ - təbii qaz (Yer qabığına sərbəst halda, suda və neftdə məhlul şəklində, süxurlarda udulmuş halda rast gəlinən qazlar)”*¹⁵ semantik kalka, *“Электронная пушка – elektron topu (elektron dəstəsinə və ya axınına lazımi forma və intensivlik verən qurğu)”*¹⁶ struktur-semantik kalka, *“Полуприцеп – yarımqoşqu (dartı qurğusu ilə yedəyə götürülən bir və ya iki oxlu motorsuz qoşqu)”* tam kalka, *“Фазорегулятор – Faza tənzimləyicisi (asinxron faza maşını şəklində olan tormozlanmış rotorlu qurğu; çıxışdakı gərginliyin fazasının girişindəkinə nisbətən səliss dəyişmək üçündür)”*¹⁷ yarım

---

¹⁴ Ицкович, В.А. Новые тенденции в образовании аббревиатур (О путях включения аббревиатур в систему языка) // - Москва, Терминология и норма, -1972. -с. 83 – 102. s.95

¹⁵ Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004.s.442

¹⁶Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.647

¹⁷Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.594

kalka və s. kimi kalka növləri nəzərdən keçirilir. Məsələn: ingilis dilində *microsoft office user specialist* - *mous* abreviasiyası rus dilinə *мышь* deyə kalka olunub. Azərbaycan dilinə rus dilindən *siçan* olaraq kalka edilib.¹⁸ Bu yarımfəsil üzrə əldə etdiyimiz nəticələr “Калькирование парных технических терминов Азербайджанского языка” [- Чернігів, Ministry of Education and Science of Ukraine State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization» of MESU Chernihiv National University of Technology (CNUT) International Scientific-Practical Conference of Students and Young Scientists YOUTH SCIENCE – 2018: SOCIO-ECONOMIC AND HUMANITARIAN ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT, -11-12 April, -2018 CONFERENCE PROCEEDINGS PART 2 2018 p.248] adlı məqaləmizdə əks olunub.

Tədqiqatın üçüncü fəslə **Azərbaycan və rus dillərində alınmalar texniki terminlərin zənginləşməsi mənbəyi kimi** adlanır. Bu fəsil iki yarımfəsilə bölünür.

Alınma texniki terminlər hər iki dilin texniki terminologiyalarının zənginləşməsində mühüm rol oynamışdırsa da, onların alınma texnika terminlərində oxşar və fərqlər mövcuddur.

Azərbaycan dilində alınmalar texniki terminlərin zənginləşməsi mənbəyi kimi adlı birinci yarımfəsilə müvafiq olaraq Azərbaycan dilində mövcud alınma texniki terminlər, onların tarixi-genetik layları, dilimizə daxil olmasını şərtləndirən amillər araşdırılmışdır. Məsələn, tarixi-coğrafi amillərə görə müqayisə edilən dillərə müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı dillərdən alınmalar qəbul edilmişdir. Dilimizdə olan texniki terminlərin mənşəyinə nəzər yetirəndə məlum olur ki, müxtəlif dövrlərdə, dövrün tələb və şərtlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinə ərəb və fars, rus və Avropa mənşəli sözlər qəbul edilmişdir.

Rus dilində alınmalar texniki terminlərin zənginləşməsi mənbəyi kimi adlı ikinci yarımfəsilə nəzər salanda görünür ki, rus dilinin texniki terminologiyasında ərəb-fars mənşəli texniki alınma terminlər cüzi, hətta yox dərəcədədir. Bu dilə müxtəlif tarixi dövrlərdə ictimai-siyasi, coğrafi, dini və s. faktorların nəticəsində qədim

---

¹⁸ Rusca-Azərbaycanca texniki terminlərin izahlı lüğəti / tərtibçi G.Qocayeva, - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, -2004. s.323

slavyan, yunan, fin-uqor, türk, latın, ingilis, italyan, fransız, alman, holland və s. dillərdən alınmalar, həmçinin texniki terminologiyaya aid alınmalara daxil olmuşdur.

Əcnəbi dildən alınan terminlərin tədqiqi onların həm yazılışı, həm də tələffüzündə müəyyən dəyişmələrin baş verməsini göstərir. Müxtəlif sistemli dillər olduğundan terminin bir dildən digərinə keçməsi onun norma mənbələrinə uyğunlaşması tələbini ortaya atır. Azərbaycan dilinin terminologiyasındakı alınmaları dilimizin malik olduğu, tarixən formalaşmış dil qanunlarına və səciyyəvi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılaraq işlədilir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, ingilis mənşəli terminlərin bir qismi dilimiz üçün səciyyəvi olan fonetik və qrammatik xüsusiyyətlərə uyğunlaşdığı halda, digər qismi mənbə dildəki mövcud formasını qoruyub saxlamış, heç bir dəyişikliyə məruz qalmadan mənbə dildəki formada da işlədilmişdir. Hər bir dilin terminologiyasında digər dillərdən terminlərin alınması fasiləsiz bir prosesdir. Bu, elm, texnikanın bir ölkədə, bir milli dilin hakim olduğu regionda yaranıb inkişaf etməməsi ilə bağlıdır. Elm dünyanın bir çox yerlərində inkişaf edə bilər və elm inkişaf etdikcə, kəşflər həyata keçirildikcə yeni anlayışlar və onları ifadə edən terminlər yaranır. İnformasiya mübadiləsi prosesində həmin terminlər milli çərçivədən çıxır və terminlərin alınması üçün ilkin əsas yaranır. Bu yarım-fəsil üzrə əldə ediyimiz elmi nəticələrin bir hissəsi “Rus dilində alınmalar texniki terminlərin zənginləşməsi yolu kimi” [-Bakı: BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, -2019. №4, -s.38-41] adlı məqaləmizdə təsvir edilib.

Beləliklə, tədqiqatın nəticələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- Dilçilikdə texniki terminlərinin yaranma yollarının müəyyənləşdirilməsi terminologiyanın inkişafına təkan verir.

- Anlayışa tərif verilməsi məntiqi prosesdir. Tərif anlayışın məzmununu tam təyin etməlidir.

- Dilin lüğət tərkibi sosiolinqviistik amillərin təsiri ilə zaman keçdikcə, ehtiyac yarandıqca zənginləşir. Yəni ictimai həyatda baş verən dəyişmələr dilin leksikasında öz əksini tapır. Bu baxımdan dilin leksik sistemi xalqın tarixinin, mədəniyyətinin daşıyıcısı hesab olunur. Dil və onun daxili inkişaf qanunlarına cəmiyyətdə baş verən siyasi,

ictimai dəyişiklik, elmi-texniki tərəqqi, iqtisadi mədəni həyatda baş verən yenilənmələr ciddi təsir göstərir.

- Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərinin yaranma, formalaşma və təkamül yolu dissertasiyanın birinci fəslində əksini tapmışdır. Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranma və inkişaf tarixi özünəməxsus yol keçmiş və xalqın keçdiyi tarixi yoldan, siyasi-coğrafi şəraitdən asılı olaraq bu dillərin lüğət tərkibləri müxtəlif təkamül yolu keçmişlər. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan və rus dillərində texnika terminlərin yaranma və təşəkkül tarixi fərqli dövrlərdən başlamışdır. Texnika ilə bağlı yaranan ümumişlək sözlər sonralar terminə çevrilmişdir. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafının ilkin dövrünün VI-VII əsrlərdən başladığını hesab etmək olar. Ümumtürk irsi olan Orxon-Yenisey kitabələrində, Yusif Balasaquninin “Kutadqu bilik”, Mahmud Kaşğarının “Divani-Lüğət-it-türk”, “Kitabi-Dədə Qorqud” kimi əsərlərdə müxtəlif sahələrə aid terminlərə rast gəlmək mümkündür. Daha sonra, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Fizuli, İ.Nəsimi, Xaqani və digər korifeylərin yazdıqları klassik ədəbiyyat inciləri də texniki termin nümunələri ilə zəngindir. Dissertasiya belə nümunələrə yer ayrılmışdır. Rus dilinin erkən mətnlərində və dastanlarda ilkin texniki terminlərin rüşeymlərinə rast gəlinmə belə, III İvanın vaxtında qızıl və gümüş yataqlarının aşkarlanmasına, Mixail Romanovun çarlığı dövründə 1628-ci ildə Uralda ilk zavod prototipinin qurulmasına baxmayaraq, elmi-texniki terminlərin yaranma tarixində dönüş nöqtəsi məhz I Pyotrün islahatlarından sonra başlamışdır.

- Texnika terminologiyasında işlənən hər bir söz və ya termin Azərbaycan və rus dillərinin terminoloji sisteminə birdən-birə daxil olmamışdır. Hər iki dildə texniki terminlər uzun və ziddiyyətli inkişaf yolu keçdikdən sonra formalaşmağa başlamışdır. Tədqiq etdiyimiz müxtəlif sistemli Azərbaycan və rus dillərində texniki terminləri heç də eyni formada və eyni zamanda təşəkkül tapmamışdır. Digər sahə terminlərində olduğu kimi texniki terminləri də dil sisteminə yer tutmaq üçün uzun müddətli bir proses keçmişlər. Tipoloji cəhətdən dilimizdə texniki terminlərinin də yaranması prosesi elmi cəhətdən müəyyənəndirilmişdir. Yeni-yeni elm sahələrinin yaranması, onlara qarşı artan maraq texnika elminin inkişafı ilə bağlı yaranan terminlərin

formalaşmasına ehtiyac yaradır. Sənayedə, dünya elmində, informasiya texnologiyaları və bir çox başqa sahələrdə baş verən yeniliklər elmdə yeni-yeni anlayışlar yaradır və bu da öz növbəsində müvafiq texniki terminlərin yaranmasını şərtləndirir.

- Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində digər sahələrdə olduğu kimi texnika elminin inkişafı ilə əlaqədar da əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Bu proseslər Azərbaycan və rus dillərinin lüğət tərkibində, onun terminoloji sistemində, xüsusən də texniki terminologiyada köklü dəyişmələrə səbəb olmuşdur. Sadə elmi-texniki terminlər mürəkkəb və çoxkomponentli terminlərə çevrilmişdir. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu dövrdə həm Azərbaycan, həm də rus dillərində texniki terminlər daha çox yaranıb. Müasir texniki terminologiya sisteminin beynəlxalq xarakteri, müxtəlif sistemli dillər arasında əlaqələrin genişlənməsi terminoloji tədqiqatlar qarşısında da mühüm məsələlər qoyur.

- Hər iki dildə texniki terminlər əsasən morfoloji, sintaktik, semantik, kalka, abreviasiya üsulu ilə yaranır. Lakin müxtəlif tarixi dövrlərdə bu üsullar termin yaradıcılığında müxtəlif əhəmiyyətə malik olmuşlar.

- Müxtəlif sistemli dillərin əksəriyyətində olduğu kimi rus və Azərbaycan dillərində də sözlərin, terminlərin və eləcə də texniki terminlərin semantik, morfoloji, sintaktik, kalka və ixtisar üsulları ilə yaranması faktları tədqiq olunmuş, oxşar və fərqli cəhətlərin müəyyənləşdirilməsinə cəhd edilmişdir. Hər iki dildə texniki terminlər dilin daxili imkanları hesabına yaranır. Hər iki dildə texniki termin yaradıcılığında morfoloji, sintaktik, semantik, abreviasiya, kalka üsullarından geniş istifadə olunur. Həm Azərbaycan, həm də rus dillərinin texniki terminologiyası alınmalar hesabına zənginləşir. Lakin Azərbaycan və rus dillərinin texniki termin sistemində xeyli miqdarda fərqli cəhətlərə də rast gəlmək olur. Belə ki, rus dilinin söz və termin yaradıcılığında spesifik cəhətlər mövcuddur. Bu dildə sözdüzəltmə prosesində üç əsas vasitədən istifadə olunur ki, bunlarda söz kökləri, ön şəkilçilər (prefikslər) və şəkilçilərdən (suffikslər) ibarətdir. Flektiv dil olan rus dilində morfoloji üsulla texniki termin yaradılması zamanı prefiks, postfiks, interfiks, suffiks və s. şəkilçilərdən istifadə olunur. Azərbaycan dilində isə bu vəziyyət

fərqlidir. İltisacı dil olan Azərbaycan dilində isə bəzi alınma önşəkilçilər nəzərə alınmasa, prefiks, postfiks, interfiks demək olar ki, yoxdur. Hər iki dilin texniki terminologiyaya dair zəngin materialları əsasında bu oxşar və fərqli cəhətlər araşdırılıb müəyyənləşdirilmişdir.

- Azərbaycan dilçiliyində texniki terminlərə, həmçinin texnikanın ayrı-ayrı sahələrinə dair terminoloji lüğətlər vardır. Belə ki, müasir dövrdə mərhum prezident H.Əliyev və onun layiqli davamçısı İ.Əliyevin dövlət dilimiz olan Azərbaycan dilinə qarşı diqqət və qayğısının nəticəsində terminologiya sahəsi sürətlə inkişaf etməyə başlamış, son zamanlar texnikanın müxtəlif sahələrinə aid izahlı, ikidilli, çoxdilli lüğətlər çap edilməyə başlamışdır. Bu da müvafiq sahənin monoqrafik tədqiqata cəlb edilməsini şərtləndirmişdir. Buna baxmayaraq, Azərbaycan və rus dillərinin texniki terminləri müqayisəli-tarixi və müqayisəli tipoloji cəhətdən ayrıca tədqiqata cəlb edilməmişdir. Bu isə bizim tədqiqatımızın əhəmiyyətini şərtləndirir.

- Azərbaycan və rus dillərində termin yaradıcılığı prosesində digər üsullarla yanaşı morfoloji üsul da öz məhsuldarlığı ilə seçilir. Digər üsullardan fərqli olaraq, bu üsulla yaradılan texniki terminlərdən forma və məzmunca yeni leksik vahidlər meydana çıxır. Bu proses əsasən dilin özündə olan sözdüzəldici və bəzən də alınma şəkilçilər vasitəsilə həyata keçirilir. Rus dilindən fərqli olaraq, morfoloji üsulla yeni termin yaradıcılığı prosesi Azərbaycan dilində daha zəngindir. Burada əsas rolu Azərbaycan dilində leksik şəkilçilərin zənginliyi oynayır. Tədqiqat zamanı şəkilçilərin fəallıq dərəcələri müəyyənləşdirilmişdir. Çoxsaylı nümunələrə müraciət olunmuşdur ki, bu da müqayisə zamanı əsas rol oynamışdır. Məsələn, Azərbaycan dilində bəzi şəkilçilər daha yüksək, digər şəkilçilər isə nisbətən aşağı məhsuldarlıq nümayiş etdirmişlər. Həmin vəziyyəti rus texniki terminologiyasında da görmək olar. Bəzi şəkilçilər texniki termin yaranmasında yüksək, digərləri isə az məhsuldardırlar.

- Azərbaycan və rus dillərinin texniki termin sistemində digər üsullarla yanaşı sintaktik üsuldan da geniş istifadə edilir. Bu üsulla yaranan terminləri əsasən üç qrupa ayırmaq olar: 1) Mürəkkəb söz şəklində olanlar. 2) Qoşa söz şəklində olanlar, yəni müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlərin bir mənada işlənməsi və vahid termin mənəsi

kəsb etməsidir. 3) Söz birləşmələri şəklində olanlar. Öz növbəsində sintaktik üsul leksik-sintantik və morfoloji-sintaktik üsullara bölünür.

- Hər iki dildə terminoloji adların formalaşmasının ilkin etaplarında semantik üsuldan, xüsusilə metaforadan geniş istifadə termini yaradan ictimai, kütləvi təfəkkürün səviyyəsindən asılı olub. Erkən dövr terminoloji adlar əşya və hadisələrin sırf xarici oxşarlığına əsaslanmış konkret-obrazlı təfəkkürün xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayır. Müasir dövrdə də semantik üsulla texniki termin yaranması öz məhsuldarlığını və aktuallığını saxlayıb. Müasir elmi texniki və digər terminologiyalarda da ümumxalq dilinin yeni semantik məna verilmiş, əsasən də abstrakt mənalı xeyli sayda sözlər işlənir.

- Həm Azərbaycan, həm də rus dillərində müasir terminologiyada abreviatura üsulundan başqa üsullara nisbətən az istifadə olunsa da, inkişaf edən elmi-texniki tərəqqi ilə bağlı ixtisar yolu ilə yaranan terminlərin sayı gedərək artmaqdadır. Xüsusən, bir sıra mürəkkəb adlarda olan sözlərin çoxluğu belə bir üsulun zəruriliyini şərtləndirir. Çünki belə çoxsözlü mürəkkəb adların qısa sözlərlə əvəz olunmasına böyük ehtiyac var. Abreviasiya isə bu sahədə ən səmərəli üsuldür. Çoxsözlü mürəkkəb adların qısaldılmasına üstünlük verilməsi, həmçinin belə bir üsulun sadəliyi, əlverişliliyi ilə əlaqədardır. Müasir dövrdə elmin sürətli inkişafı termin yaratmada abreviatura üsulunun vüsət almasını stimullaşdırır. Elmin inkişafı yeni-yeni ixtiraların meydana gəlməsi və müntəzəm olaraq onların ifadəsinin təkmilləşdirilməsi problemini meydana çıxarır. Təkmilləşdirilən və ya yeni yaradılan modellər üzrə buraxılan cihazlar isə onların adlandırılmasından doğan ehtiyacdən hər iki dilin ayrı-ayrı leksik laylarının zənginləşməsinə səbəb olur.

- Hər iki dildə texniki termin yaradıcılığında kalka üsulu məhsuldarlıq nümayiş etdirir. Kalka üsulu ilə termin yaratma son zamanlar xeyli genişlənmişdir. Elm və texnikanın inkişafda olan sahələrinin müvafiq terminlərinin optimal qarşılığının tapılması üçün bu üsul geniş tətbiq olunur. Kalka üsulunun mahiyyəti barədə müxtəlif fikirlər var. Bəzi tədqiqatçılar hesab edir ki, kalka üsulu ilə yaranan terminlər alınma terminlərin bir növü hesab edilməlidir. Digərləri isə əksinə hesab edir ki, kalka əcnəbi dilə məxsus sözlərin ana dilinə tərcümə edilməsi üsuludur. Azərbaycan və rus dillərində termin-kalka

düzəlkən dilin daxili ehtiyatlarından: həm kök-morfemlərindən, həm də leksik şəkildən istifadə olunur. Azərbaycan və rus dillərinin texniki kalkaları müxtəlif meyarlara əsasən ayrı-ayrı qruplara ayrılır. Bunlar tədqiqatımızda geniş əksini tapmış və nümunələrlə əsaslandırılmışdır.

- Hər iki dilin alınma texnika terminlərində oxşar və fərqlər mövcuddur. Alınma texniki terminlər hər iki dilin texniki terminologiyalarının zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır. Lakin tarixi-coğrafi amillərə görə müqayisə edilən dillərə müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı dillərdən alınmalar qəbul edilmişdir. Dilimizdə olan texniki terminlərin mənşəyinə nəzər yetirəndə məlum olur ki, müxtəlif dövrlərdə, dövrün tələb və şərtlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinə ərəb və fars, rus və Avropa mənşəli sözlər qəbul edilmişdir.

- Rus dilinin texniki terminologiyasında ərəb-fars mənşəli texniki alınma terminlər demək olar ki yox dərəcədədir. Rus dilinə isə müxtəlif tarixi etaplarda qədim slavyan, yunan, fin-üqor, türk, latın, ingilis, italyan, fransız, alman, holland və s. dillərdən alınmalar, həmçinin texniki terminologiyaya aid alınmalara daxil olmuşdur. Əcnəbi dildən alınma terminlərin tədqiqi onların həm yazılışı, həm də tələffüzündə müəyyən dəyişmələrin baş verməsini göstərir. Müxtəlif sistemli dillər olduğundan terminin bir dildən digərinə keçməsi onun norma mənbələrinə uyğunlaşması tələbini ortaya atır. Azərbaycan dilinin terminologiyasındakı alınmalar dilimizin malik olduğu, tarixən formalaşmış dil qanunlarına və səciyyəvi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılaraq işlədilir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, ingilis mənşəli terminlərin bir qismi dilimiz üçün səciyyəvi olan fonetik və qrammatik xüsusiyyətlərə uyğunlaşdığı halda, digər qismi mənbə dildəki mövcud formasını qoruyub saxlamış, heç bir dəyişikliyə məruz qalmadan mənbə dildəki formada da işlədilmişdir. Hər bir dilin terminologiyasında digər dillərdən terminlərin alınması fasiləsiz bir prosesdir. Bu, elm, texnikanın bir ölkədə, bir milli dilin hakim olduğu regionda yaranıb inkişaf etməməsi ilə bağlıdır. Elm dünyanın bir çox yerlərində inkişaf edə bilər və elm inkişaf etdikcə, kəşflər həyata keçirildikcə yeni anlayışlar və onları ifadə edən terminlər yaranır. İnformasiya mübadiləsi prosesində

həmin terminlər milli çərçivədən çıxır və terminlərin alınması üçün ilkin əsas yaranır.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Həmidova, M.H. Müasir Azərbaycan dilində termin yaranmasının konversiya üsulu // -Bakı: BSU, Elmi Əsərlər, Dil və ədəbiyyat seriyası, -2018. №1, - s.16-19.

2. Гамидова, М.Г. Калькирование парных технических терминов Азербайджанского языка // - Чернігів, Ministry of Education and Science of Ukraine State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization» of MESU Chernihiv National University of Technology (CNUT) International Scientific-Practical Conference of Students and Young Scientists YOUTH SCIENCE – 2018: SOCIO-ECONOMIC AND HUMANITARIAN ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT , -11-12 April, -2018 CONFERENCE PROCEEDINGS PART 2 2018 p.248

3. Həmidova, M.H. Azərbaycan dilində texniki termin yaradıcılığında kalka üsulu və alınma texniki terminlər // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII Respublika elmi konfransı, -Bakı, ADPU, -22-23 noyabr, -2018, -s.155-157

4. Həmidova, M.H. Termin anlayışı və Azərbaycan və rus dilçiliklərində terminoloji fikir tarixi // - Bakı, Tədqiqlər, -2018. №4, -s.135-149

5. Həmidova, M.H. Azərbaycan və rus dillərində texniki terminlərin yaranmasının abreviasiya üsulu // -Bakı, Filologiya məsələləri, -2018. №20, -s.171-176

6. Hamidova M.H. About some specialties of morphology way of technic term forming in Azerbaijan and Russian languages // - Черкаси, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Вісник Черкаського університету, Серія філологічні науки, -2019. №1, -с. 57-62.

7. Həmidova, M.H. Azərbaycan və rus dillərində leksik-semantik yolla yaranan texniki terminlər // -Bakı, Terminologiya məsələləri, -2019. №1, s.211-221.

8. Həmidova, M.H. Rus dilində texniki terminlərin tarixi inkişaf mərhələləri və mənbələri // Tanınmış türkoloq alim Məhəbbət Mirzəliyevanın 70 illiyinə həsr olunmuş “Azərbaycan dilçiliyinin aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi KONFRANSI, - Bakı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, -11 oktyabr, -2019. -s. 146-149

9. Həmidova, M.H. Rus dilində alınmalar texniki terminlərin zənginləşməsi yolu kimi // -Bakı: BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, -2019. №4, -s.38-41

Dissertasiyanın müdafiəsi 28 sentyabr 2022-ci il tarixində saat 16⁰⁰-da Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 33

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 26 sentyabr 2022-ci il tarixdə zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:16.09.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 45786 işarə

Tiraj: 100